

Ирена Арсић
Београд - Србија

СТОЈАНОВИЋ, ВОЈНОВИЋ И РУЖИЧИЋ О САВИНДАНУ 1894. У ДУБРОВНИКУ

Апстракт: У последњој деценији деветнаестог века, у Дубровнику су се срели епископ нишки, историчар цркве и канонист Никанор Ружичић, дубровачки писац, историчар и филозоф дум Иван Стојановић, и историчар, писац и дипломата Лујо Војновић, на свечаности одржаној о св. Сави у просторијама друштва "Слога", којим је руководио Нико Бошковић, трговац, поседник и добротвор. О чему су могли да разговарају, с обзиром на њихова штампана дела у којима су изнети одређени ставови о прошлости и садашњости Дубровника, покушано је да се одговори у овом тексту.

Кључне речи: Иван Стојановић, Лујо Војновић, Никанор Ружичић, Нико Бошковић, Дубровник

Једна од непревазиђених књига којима се започињу изучавања дубровачких прилика је понешто прозаичног наслова: *Промет путника у старом Дубровнику*¹. Међутим, познаваоца неће изненадити овакав избор наслова од стране аутора, великог znalца ове области, историчара Јорја Тадића. Дубровник је увек био привлачно место за прогоњене, изгнане, болесне и жељне благе климе, али и привидног мира пошто се мора увек имати у виду и изузетан значај овог града на граници источног и западног света. Стога је уз наведену књигу, ту и дуги низ књига и радова, и европских аутора, који се баве посетиоцима Дубровника, од крунисаних глава и потоњих светитеља, до обичних туриста.

Неки од тих посетилаца оставили су своја писана сведочанства о боравку у Дубровнику. Међу њима и епископ нишки, историчар и канонист Никанор Ружичић².

Епископ Никанор Ружичић био је више пута гост Дубровника. Наиме, променљиве политичке прилике у тадашњој Србији³ условиле су и два избора и два умировљења овог најпре жичког, а затим нишког епископа. У међупериоду 1889-1898. он је, поред студија теологије у Јени и у Тибингену, боравио и у Дубровнику.

1 J. Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik 1939.

2 Никанор Ружичић (Свилеува 1843 - Београд 1916) завршио је полугимназију у Шапцу, богословију у Београду, а Духовну академију у Кијеву. Био предавач, а затим и ректор Београдске богословије. Током српско-турског рата био је војни свештеник. За епископа жичког изабран је 1886, а по повлачењу митрополита Теодосија и он је умировљен 1886. За време митрополита Инокентија, 1898. постављен је за епископа нишког, да би поново био умировљен 1911. Био је члан Српске краљевске академије и Научног друштва у Новом Саду. Оставио је више штампаних радова из области историје цркве и канонског права. Први том *Историје Српске цркве* епископа Никанора Ружичића штампан је у Загребу 1893, а други у Београду 1895.

3 Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, Друга књига, Београд 1991, 353-425.

У Дубровнику је Ружичићу било врло пријатно. Он је боравећи у Граду уживао и гостопримство бококоторско-дубровачког епископа Герасима Петрановића, који му је, по његовим речима, "ставио на расположење и богомољу, где бисмо могли славити и хвалити Бога и уносити топле молитве за сву добру и побожну Нашу и Његову паству"⁴.

Дубровачка штампа је, између осталог, донела вест да је са осталим угледним гостима, међу којима и деканом стоне цркве, дубровачким писцем, историчарем и филозофом дум Иваном Стојановићем, и дипломатом и историчарем Лујом Војновићем, епископ Никанор присуствовао Светосавским свечаностима 1894, одржаним најпре у српској мушкој, па женској школи "Божо Бошковић", а да је затим у просторијама друштва "Слоге" пратио музичко-сценски пригодни програм. "Драго нам је било видјети на забави обичнога али увијек драгога и милога госта, врлог старину Дум Ивана Стојановића. Осим осталијех врло угледнијех грађана, приметили смо присуство владике Никанора Ружичића и нашега пријатеља госп. Др Луја кнеза Војновића"⁵, пише тим поводом Стеван Врчевић у "Дубровнику".

Овакво друштво није било необично, како је, после Никше Градија, уредника "Гуштерице" и "Гласа дубровачког", приметио и Анун Фабрис, каснији уредник "Дубровника", пошто је било познато: „да откад опстоји друштво "Слога", на Светосавској бесједи увијек су католици учествовали, да тијем покажу вјерску сношљивост и поштовање према српском народном просветитељу, кога и католичка црква убраја међу свеце"⁶. Тако се на прославама о св. Сави често сретао и Франо барун Гундулић, дугогодишњи председник дубровачке општине, као и други представници власти, намеснички саветник Тонцић, на пример. Сигурно је поред Луја ту био и Косто Војновић, умировљени универзитетски професор, правник и историчар, тадашњи дубровачки адвокат, који је заступао и правне послове, као и задужбине угледних и богатих православних Срба у Дубровнику. Они су вероватно угодно разговарали и са епископом Герасимом Петрановићем, ученим и обавештеним историчарем и писцем, који је врло често из Савине, као и из Котора, где је столовао, долазио у Дубровник, поред многих послова и ради свечаности.

На Светом Сави 1894. поменути гостима домаћин је био дубровачки трговац и поседник, председник "Слоге", Нико Бошковић. Тада је, забележио је Стево Врчевић у свом новинском извештају, а пошто се вечерња забава одвијала у скученим просторијама "Слоге", Бошковић свечано обећао да ће обезбедити удобнији простор за наредне прославе.

Нико Бошковић је, наиме, управљао задужбином Бошковић свога брата Божја, којом је основана и вођена српска женска школа у Дубровнику. Такође, дуги низ година бринуо је о певачком друштву "Слога". У то време је у допису Туторству Српске православне цркве у Дубровнику тражио помоћ за "Слогу", образлажући то додатним трошковима које управа има настојећи да редовно плаћа квалитетне певаче-иноверце како би доскочила оскудици у својим певачима⁷. Међутим, пошто није добио одлагање станарине за "Слогине" просторије које су се налазиле у једној од црквених кућа у старом граду, он је две године касније преместио друштво у нову зграду, звану Стари театар, у непосредној близини Благовештењске цркве у

⁴ Реч коју је говорио Преосвећени Епископ г. Никанор у Саборној цркви по повратку с пута у Дубровник, 1906, 3.

⁵ "Dubrovnik", 1894, 5.

⁶ *Intolerancija*, "Dubrovnik", 1899, 5.

⁷ Туторски списи, 1891/11. Архив СПЦ у Дубровнику.

Дубровнику. Зграда су купили браћа Бошковић шездесетих година XIX века и једно време се сматрало да ће на том месту бити подигнута црква, што власти нису одобриле. Тако је пред крај века Српско певачко друштво "Слога" добило нове просторије, а штампа је овај догађај приказала као пресељење у "најукуснију и највећу дворану у граду"⁸.

Време сусрета тројице угледника било је бурно. Управо је окончана 1893. година, знаменита по обележавању 300. Гундулићеве годишњице и жалосна због директног националног сукоба при њеном извођењу.

У прослави тристогодишњице великог дубровачког песника Цива Гундулића учествовали су и православни Срби. Туторство СПЦ одговорило је на позив Одбора за подизање Гундулићевог споменика одлуком да пошаље своје представнике и новчано помогне свечаности. Такође, у време прославе цркву окићену барјацима и ноћу осветљену походили су гости и странци, пошто је била непрекидно отворена сва три дана⁹.

У сукобу који се наставио у дубровачкој штампи и по окончању прославе, индикативни су текстови које објављује "Црвена Хрватска" и њен уредник Франо Супило, као и "Дубровник" и његов главни новинар С. Врчевић. Њихове новине су и током 1894. и надаље биле пуне текстова са одјецима ових догађања, а из броја у број национално подељена штампа објављивала је текстове са називима *Српство*, односно *Хрватство Дубровника*, као што се водила и велика расправа око књижице *Дубровчани, јесу ли Хрвати*, тада без наведеног аутора. Није се ни наслућивало смиривање националних страсти које је дошло са почетком новог века.

У међусобним обрачунима често се помиње истакнути Србин католик дум Иван Стојановић. Његово понашање изазива реакцију католичког клера. Посебно је често био опомињан због учешћа у Светосавским свечаностима, али га у неприличним контекстима помињу и поједини предавачи у чувеној Дубровачкој гимназији. Међутим, он на то не обраћа озбиљну пажњу. Готово анегдотски су његови духовити одговори на неке од оваквих напада. Наиме, дум Иван је тада врло активан у свом разноврсном историјско-филозофском као и преводилачком раду. По објављеној збирци анегдота, коју је сматрао суштином мудрости¹⁰, дум Иван тих година завршава превод Енгелове историје Дубровника, као и своју допуну овој књизи под називом *Новија повијест Дубровника*. Такође, током 1894. у листу "Дубровник" као подлистак штампани су изводи из његове књиге *Дубровачка књижевност*.

У Дубровнику је тада боравио и Лујо Војновић са својим оцем Костом Војновићем. Млади градачки доктор права Лујо конте Војновић је по службовању у Сплиту и Трсту стигао у Дубровник, у којем је две наредне године (1894-1896) водио адвокатску канцеларију. Поред тога, његово име, уз чувено презиме, већ је било познато и поред псеудонимом потписаног текста *Српско-хрватско питање у Далмацији*, који је крајем осамдесетих година изазвао бурну реакцију у јавности. Он је имао доста утицаја, како се сматра, на новоосновани дубровачки лист "Дубровник", тако да се разговарало и о његовом постављењу за уредника, које је Војновић био изазван да оповргне¹¹. Међутим, као адвокат заступао је лист

8 Св. Сава, "Дубровник", 1896/3.

9 Туторски списи, 1893. Архив СПЦ у Дубровнику.

10 Анекдоти и различите мудре изреке, Дубровник 1893.

11 "Није истина да ми је понуђено уредништво Дубровника", пише Војновић у обраћању "Народном листу", које је пренео "Дубровник" (1894, 13).

„Дубровник“ у свом, како је сам касније рекао, првом и последњем политичком процесу¹².

Лујо тада започиње и своја архивска истраживања, како и сам тврди између осталог у предговору другој књизи *Дубровник и Османско Царство*, чији је први том штампан у Београду, у Српској краљевској академији 1898. Он је врло активан и у друштвеном и културном животу Града: тако у име Народне штионице држи посмртно слово дубровачком песнику, преводиоцу и филозофу Антуну Казаљју¹³, док у листу "Дубровник" објављује текст поводом смрти Фрање Рачког¹⁴. За Гундулићеву годишњицу саставио је свој *Вођ кроз Дубровник и околна мјеста*, који је затим прерађивао у *Историјску шетњу по Дубровнику*, а са сестром је учествовао и у извођењу Ивовог *Гундулићевог сна* на самој свечаности, 25. јуна 1893. То му нису били једини кораци у аматерском позоришту – глумио је пред надвојводом Карлом при његовој посети 1894, у Бондином театру у комаду *Моцарт на Двору царице Марије Терезије*.

Шта је могла бити тема разговора тројице угледних гостију Ника Бошковића, по смрти брата Божа незваничног вође српске православне заједнице у Дубровнику?

Пригодно се могло разговарати о светосављу и православљу у негостољубивој, по том питању, старој и несталој Републици. Дум Иво Стојановић имао је о томе одређено мишљење, које је управо тада и исписивао у својим најзначајнијим историјским делима.

Дум Иван на нетолерантност старих власти према православљу гледа као дубровачки историчар, налазећи оправдање у државничким разлозима: "Кад која влада узме једну вјеру као своју особну карактеристику, изговара можда баш и тада, о Св. Сави 1894, својим карактеристичним начином, као да скандира, што сведоче савременици, дум Иван, друге владе и народи у име реакције постају несношљиви према њој, а то ради политике"¹⁵... Уз то треба додати да су се све владе у Европи, како нас повјест учи, истом су се заметле, присвојиле римске црквене каноне као темељне параграфе у својим законима. Ко би гријешео против цркви, гријешео би и против влади"¹⁶.

Значај католичанства за Дубровник Стојановић сматра пресудним: "Вјера дакле римо-католичка била је морална сила дубровачке републике. По формама ове вјере разви се образованост, књижевност, умјетност, обртност и трговина дубровачка"¹⁷.

Лујо Војновић, као најмлађи, тада је и формирао свој став по овом питању. Тај став он није мењао током читавог дугог и обимног историјског рада.

Он је, такође, опстанак и стабилно стање Републике везивао за одржање католичке искључивости на територији Дубровника: Било је заиста опозиције црквених лица, нарочито језувита, који у другој половини XVI вијека бијahu ширили по дубровачким домовима религиозну интолеранцију. Али прави и може се рећи главни разлог те опозиције чисте је политичке природе. Православни елеменат, који би се користио својим црквама, није се састојао из дубровачких него из турских

12 Надежда Андрић, *Разговор Бранимира Ћосића са Лујом Војновићем*, "Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор", LIII-LIV, 1987-8.

13 "Дубровник", 1894, 4.

14 "Дубровник", 1894, 8.

15 Ivan kan. Stojanović, *Dubrovačka književnost*, Dubrovnik 1900, 72.

16 *Исто*, 73.

17 *Исто*, 74.

поданика. И без тога је долазило доста таквих елемената у Град. Онако би их било много више, и осим свих осталих искушења, било би се придружило још и друго много теже: сукоб држављанства, интервенција цариградске најопасније врсте. Ово је главни разлог држања на самој дубровачкој територији и држања исте владе на територији "Турске Европе", пише Војновић на самом свог живота и рада у својој *Историји Дубровачке Републике*, али сасвим сигурно тако говори на тој светосавској забави 1894.

Он, иако син врло религиозног историчара дубровачке цркве, првенствено види историјску улогу цркве, па и питање забране друге вере и конфесије на територији Републике разматра са историјских, државничких разлога, не доводећи у питање блискост Дубровчана са православнима: "Нема никаква противречја у одбијању дубровачке владе да дозволи на својој територији богомољу за вјернике источне цркве и понуде те исте владе у XIV вијеку српским кнезовима да "си граде цркав" по вољи. Ово потоње бијаше изражај вјерске толеранције и једнокрвне симпатије, а оно прво посљедица је турске поплаве на Балкану, која је све из основа измијенила"¹⁸.

У складу са овим је и његов приказ покрштавања православних. Уз примедбу да се "још и сада могу видјети по стоњској територији рушевине старих цркава, којима бијаше присут онај одломак српске државе" он тврди: "Народ не разумијевше догматске формуле", наставља он о фрањевачкој акцији на Стону, "он је видио само пластичну разлику између двије цркве. Обред је за њега био све. Није било лако заменити иконостас нагим олтаром, ни Христове иконе са скулптованим Распећем..."¹⁹.

Епископ Никанор је, међутим, врло строг према том питању. Можебити да је свечарска атмосфера ублажила његову реакцију на ову тему, али он је имао сасвим одрешило мишљење о прогону православаца у Дубровнику. "За бедне православне Србе беше страх и ужас у Дубровнику", могао је да примети епископ Никанор, како је касније и писао. "Они се нису смели показати ни да су живи, а толи да имају своје свештенике, а цркве су им све били отели и неке порушили, а важније обратили у римокатоличке. Своје мртве су ноћу сахрањивали без свештеника. Ну кад-тад су доводили ноћу свештеника у најсклонитија места из Херцеговине, те је овај у једној кући тајно кршћивао децу, исповедао, причешћивао и молитве им читао..."²⁰ Епископ наводи и изворе за ова своја тврђења: "Старице и старци дубровачки и данас о томе причају и казују путове којима су доводили свештенике, и куће где су се састајали на молитву, кад им свештеник дође. То никада није било у граду већ у предграђима..."²¹

То је, наравно, примећује Ружичић, било тако до 1800. године, када се стање променило.

Епископ, међутим, сасвим супротно тумачи савремено стање Дубровника. Шетајући од Пила ка Бонинову, он запажа и куће тадашњих православних Срба у Дубровнику, приказујући их готово као источњачку идилу: "Између ових вила нарочито обраћају пажњу посматрача богато озидане и украшене виле гг. Бошковића, дубровачког милиунара, Ђорђа Грекавца и Браворчевића великих трговаца (сва су три православни Срби из кршне Херцеговине). Вила г. Бошковића прави је краљевски двораци – замак. У њезином се врту може наћи у по зиме као у сред лета

18 L. Vojnović, *Istorija Dubrovačke Republike*, Beograd 2006.

19 Л. Војновић, *Дубровник и Османско Царство*, II, рукопис.

20 Никанор Ружичић, *Дубровник у прошлости и садашњости*, Ниш 1907, 118.

21 Исто.

сваковрсна цвећа, лимунова и поморанци. Нарочито је за сваку похвалу птичињак, у коме се налазе разноврсне певачице..."²²

У једном питању, које је могло доћи на ред после помало заоштрених тонова у говору госта, а уз жовијалност којом је већ овладао потоњи дипломата, Лујо конте Војновић, сва су се три говорника могла сагласити, а то је уверење да је Дубровник историјски део српских земаља. То је била теза коју је дум Иван не само заступао него и која је на изврстан начин држала на окупу читаво његово разнолико дело²³. Са тим ставом је дум Иван и започињао сва своја излагања: "Сви слависти уче ех cathedra да је пук дубровачки словјенско-српског племена"²⁴, говорио је, између осталог, Стојановић.

Као одређено полазиште ова мисао се налази и у делу Луја Војновића. "Истина је оно што смо рекли и понављамо", пише Лујо у својој другој књизи *Дубровник и Османско Царство*, "да је читава територија око града Дубровника од давнина сачињавала саставни дио српских земаља, било српске државе, дјелимично уједињене до Немањиха, било великих српских феудалаца, тако да кад се дубље загледају ствари, Дубровник је био некаква enklave Србије, град окружен са свих страна политички српским земљама"²⁵.

Он се у свом сумарном раду *Историја Дубровачке Републике* чак и пита: "До сада ни с које стране није се обратила довољна пажња на значајан факат да се суверенство српске државе протезало раније на цијели териториј и на сва острва која су окруживала Дубровник и његову непосредну околицу. Из овог факта требало би подврћи новој ревизији читаву српску историју Средњег вијека. Напротив, историци се задовољавају наглим констатовањем да су овај и онај дио земљишта, ово и оно острво припадали српској круни и не знамо ни од када, и да их је ова круна поклонила односно предала дубровачкој општини на трајан закуп"²⁶.

Лујо Војновић у овом смислу излаже своју тезу, која се налази и код Меда Пуцића, о необичној историјској повезаности Србије и Дубровника, која се испољава у својеврсној узајамној историјској компензацији насталој при великим променама статуса обеју држава. Као што се Дубровник подигао када је Србија пала на Косову, тако је и Србија ускрснула када је Дубровник своје кључеве предао Наполеону. "Политички те двије земље нијесу више равне. Али филозофски и историјски уснула Република још увек пробуђеној Краљевини говори као онај који влас има"²⁷. Током времена Лујо је променио тај став, пошто га је стварност оповргла, али тиме није умањио своју веру у могућу плодотворност и племенитост ове везе.

Однос према словенском, тј. српском и православном, био је такође близак у размишљању и вероватно тадашњем разговору ове двојице Срба католика. Дум Иван је, наиме, у савременом православном свету видео изражену народну бистрину и

²² Исто, 66.

²³ У савременој хрватској историографији заступљена су мишљења да је дум Иван Стојановић систематизирао правац погледа на дубровачку прошлост који су прихватили и Лујо и Иво Војновић. Мишљења смо да је овакав основни став раније постављен (Ivo Banas, *Struktura konzervativne utopije braće Vojnović*, у: "Radovi međunarodnog simpozijuma o djelu Iva Vojnovića", priredio F. Čale, Zagreb 1981, 19-49). Сам дум Иван је као свог ментора наводио у више наврата Ника Великог Пуцића, а не сме се занемарити ни утицај, па и кроз писано дело, Меда Пуцића.

²⁴ Dum Ivan Stojanović, *Najnovija povijest Dubrovnika*, Цетиње 1998, 268.

²⁵ Л. Војновић, *Дубровник и Османско Царство*, II, рукопис.

²⁶ L. Vojnović, *Istorija Dubrovačke Republike...*

²⁷ L. Vojnović, *Istorija Dubrovačke Republike....*

мудрост и уживао у неретким тренуцима сусрета са људима из народа током својих шетњи по дубровачком залеђу. Стваралаштво православних, па и оних из највиших црквених као и литерарних и историографских редова, дум Иван Стојановић истицао је у својим штампаним делима па, вероватно, и у овом разговору. Најизразитији пример за то је потоњи митрополит Ђорђе Николајевић, коме је Стојановић одао признање не само као уреднику "Српско-далматинског магазина" него и као првом раднику у дубровачком архиву, док је дело Петра Петровића Његоша, у време када он као личност није био популаран у Дубровнику, изузетно ценио²⁸.

Лујо Војновић је пак указивао на изузетан спој словенске душевности и духовности и западњачке разумности и образовања. "...Нас је природа поставила баш на граници два света да са западњачким оружјем а словенским осећањем и пространошћу хоризонта бранимо заједничке и, рецимо реч, хришћанске цивилизације", говорио је Лујо српском писцу Бранимиру Ћосићу двадесетих година у Паризу²⁹, како је могао говорити и у Дубровнику крајем века.

Идеал старог Дубровника сигурно је била следећа тема, на којој се грејала душа старог каноника, као и ватреног младог историчара, а која је све више пленила пажњу и симпатије и придошлог православног епископа. Познато је да је дум Иван, ван свих важећих правила, и своја дела конципирао и поделио на поглаваља према његовом и схватању тадашњег цвета дубровачког племства и интелигенције о славној прошлости и тужној садашњости Дубровника. Стојановић је у опису савременог стања ишао у натурални сарказам, што сведочи, врло уочљиво, и његова подела најновије историје Дубровника: "Историју пада и распад Дубровника", пише Стојановић баш у то време, "раздијелићемо у три епохе; прво: пад и смрт Дубровника; друго: биће тога моралнога тијела мртва иза смрти и његов укоп; трећа је епоха данас, кад се сасвијем распаде и почиње смрад"³⁰.

Војновићева туга за старим Дубровником преливала се из сваког његовог ма како историјског и правничко-стручног дела, дајући аргументе његовим критичарима за оспоравање научног приступа овим темама.

Тиме се очигледно неповратно „заразио“ и епископ Никанор. Он је врло добро упознао историју старог Дубровника, и то страсно се бавећи прошлошћу Републике на основу штампаних и архивских извора. Међутим, и поред тог познавања и устројства старе републике, Ружичић није показао никакво разумевање за њену дипломатију и способност опстанка, односно није уочио суштину њене дуговековности и посебности.

И тада, у већ развијеном разговору, долази се до вечне и кобне, неразрешиве теме – пропасти Дубровника.

Разлог за пропаст Дубровника Стојановић види у одређеној "потиштености бића" код неке властеле. "Дубровник, добри старац, изнемогао послјије 15 вијекова живота и оригиналне властите уљуђености", сликовито препричава дум Иван запис из једног рукописа, чиме и потврђује тачност свога мишљења, "и послјије четири године извањске безбједности и тридесет добростања, породи у то доба из свога тијела вас отров раскоши, мекопутности и узајамичне зависти. Цио народ и већи дио властеле, изгубивши дух републикански, нађоше се вољни да приме мирном

28 И. Арсић, *Дубровачка књижевност дум Ивана Стојановића – историја књижевности, мемоари, биографија, анегдота*, "Научни састанак слависта у Вукове дане", 33/2, Београд 2004, 123-124.

29 *Разговор Бранимира Ћосића са Лујом Војновићем...*, 14.

30 *Uvod y: Dum Ivan Stojanović, Najnovija povijest Dubrovnika...* 185.

сусталости, а њеки и с насладом, туђа владара"³¹.

Иако историчар, Лујо Војновић је био и превише личан, па и иделиста по овом питању. Детињство у кући мајчиних родитеља, угледног дубровачког трговца и љубитеља науке и књижевности Луја Сераљи и његове жене из дубровачке породице Ђивановића, у сенци не само породичне капеле него и вечних прича о времену Републике, оставили су неизбрисив траг на душу потоњег историчара³². Узроци пада Дубровника нису, сматра Лујо, у историјској нужности проузрокованој европским токовима, већ у одређеном замору, нераду, песимизму и неморалу који је захватио властеоске кругове. Доколичарење је дошло главе патрицијату, сматра овај дубровачки историчар.

Разлоге за опадање и коначну пропаст славног словенског Дубровника епископ Никанор налази тамо где и Војновић и Стојановић, у самим његовим становницима: "Они своје племићске и господске главе сами и без протеста метнуше у ропски јарам, а своје беле и нежне руке у главе рукавицама ставише у грубе и тешке ланце француске! И ово све они учинише зато што у њима беше изумрло не само јунаштво, него и понос и част људска"³³. А све је, према Ружичићевом схватању, изазвано одступањем Дубровника од првобитне његове суштине: "Да су Дубровчани остали верни својој прађедовској вери и чврсти у својој народности, они би, зацело, при крају 18. века морали показати више пожртвовања за слободу и независност", тврди он, па наставља: "сви би тада могли, поред многих других, угасити онај вулкан ненаситог грамжења и самовлашћа француске државе, која беше загрозила тада целу Европу својим оружјем и ропским ланцима"³⁴.

Велика туга за прошлим временима превладала је, сасвим вероватно, и овим разговором, као што је уткана у сва дела тадашњих саговорника. Ништа необично што је она обузела и госта, епископа Никанора Ружичића, којем је то био и први прави сусрет са старим Дубровником. Први али страсни и потресни. Можда је и то разлог што је епископ Никанор готово љутито и очајнички, али свакако врло ригидно тражио разлог пропасти таквог идеалног старог света у западно-латинско-католичком утицају.

Шта је могло ублажити горчину сумирања савременог стања Дубровника? Разговор о релативно лакшим темама, књижевности, на пример. Али и тада се морало стићи до теме замирања старе дубровачке књижевности.

Лујо Војновић није посебно ценио стару дубровачку књижевност. Конкретно мишљење изнео је у својим делима, где је овој страни духовног лика старог Дубровчанина супротстављао његову мудрост и окретност у политичким, државничким и трговачким пословима. "Одмах ћемо рећи да је дубровачка поезија дилетантска", одређен је Војновић. "У дугом низу дубровачких стихотвораца налазимо огромну већину властеле. Они избјегаваху непријатности једног живота испуњеног свакодневним борбама против спољашњег душманина и бичева природе, а ипак у суштини монотоног, због многојвековних понављања истих покрета. Поезија је у Дубровнику заклон и разонода"³⁵. О драмској књижевности Дубровника има слично мишљење. "Драме су им класичка вјежбања, без иједне речи која би искочила

31 *Najnovija povijest Dubrovnika*, 186.

32 *Спомени о брату од Луја Војновића у: Пјесме, приповијетке, Сабрана дјела Ива Војновића*, књига 1, Београд 1939, XVI-XVII.

33 Н. Ружичић, *Дубровник у прошлости...*, 51.

34 *Исто*, 42.

35 Л. Војновић, *Историја Дубровачке Републике...*, 183.

из срца. Оне су могле никнути посвуда, тако су удаљене од рођене земље"³⁶, пише Војновић и примећује јак утицај италијанске књижевности, али оне друго и трећеразредне. За највеће је ипак имао слуха, издвајајући Гундулића и Држића

И овакав свој став Лујо може да дугује дум Ивану Стојановићу. Његова књига названа *Дубровачка књижевност* намучила је књижевне историчаре у покушају ближег тумачења. Најодређенија дефиниција била је да она представља белешке из књижевне прошлости Дубровника, и то се односило на корпус књижевности - како је раније посматрана – у виду целокупног разноврсног писаног стваралаштва. Наиме, од обимне књиге, Стојановић је тек њен мањи део посветио старим дубровачким писцима, у сумарном прегледу њихових биографија и дела. То све би, евентуално, могло да упућује на мали значај који је овој литератури посвећивао дум Иван.

Епископ Никанор се надовезао и радикализовао оваква размишљања: разлог пропасти Републике он види у "малаксалости" која је дошла са западњачким образовањем и обрасцима литературе који су са њим усвојени. Он као разлог за овај свој закључак наводи и мишљење "младог научника Србина католика" који каже да је књижевност "дело господске доколице и умова ослабелих у државним бригама"³⁷, што неодољиво подсећа на речи Луја Војновића.

Оно што је остало јесте сам град као напуштена кулиса, жалостан је закључак до кога су могли доћи тројица саговорника у разговору на Св. Саву 1894. у Дубровнику. Опис града и околине била је страст Луја Војновића, којој није одолео нити у једној од својих књига са темом Дубровника. Овоме је подлегао и Никанор. Прецизан опис града и околних места који је он сачинио у својој књизи довољно је речит да прикаже изненадну везаност коју је Ружичић осетио према Дубровнику.

Био је то, сасвим извесно, разговор тројице заљубљеника у Дубровник: једног који је носио тешку бол за временима испод Републике, другог који је френетичку наклоност према Граду стекао у својој дубровачкој породици, и трећег кога је Град освојио на први поглед. Сваки од њих туговао је за прошлим временима, који нити један није доживео и сваки им је тражио не само разлог нестанка него и бледе трагове који су још увек опстајали.

По виђењу у Дубровнику гости су се разишли: Лујо Војновић је започео своју политичку и дипломатску каријеру. На позив Валтазара Богишића већ 1895. Лујо одлази на Цетиње где најпре обавља послове личног секретара књаза Николе, да би затим био постављен за црногорског министра правде, на чијем положају је био све до 1903. године. То је био почетак његовог пута по балканским и европским престоницама, пута који је пратио низ историјских и литерарних дела са основном темом – стари Дубровник.

У Дубровнику је остао дум Иван Стојановић, перјаница и стожерна личност Срба католика, а посебно Српске дубровачке академске омладине. Она је објављивањем једног његовог дела, књиге *Дубровачка књижевност*, на прелазу из века у век, 1900. године, хтела да објави и своје постојање. Симболика трагичне ситуације да је дум Иван умро непосредно пред велику свечаност, упућује и на неостваривање и потпуно расипање и повлачење ове најављене асоцијације³⁸.

³⁶ Исто, 190.

³⁷ Н. Ружичић, *Дубровник у прошлости...*, 133.

³⁸ П. Поповић, *Дум Иван Стојановић, Сабрана дела Павла Поповића*, књ. IV, *Дубровачке студије*, приредила Злата Бојовић, Београд 2000 422.

Епископ Никанор Ружичић је пак у два-три наврата био гост Дубровника. По његовом запису из 1907, тај Божић је дочекао у Граду, а претходно је такође био у Дубровнику. Те 1907. године је, по повратку из Дубровника, најпре написао кратак текст у виду обраћања верницима у Саборној цркви у Нишу, штампан самостално и у оквиру његових сабраних списа³⁹, а потом и обимну књигу *Дубровник у прошлости и садашњости*.

Књигу је послао у Дубровник, са посветом, и својим непосредним домаћинима Теодори Тони Бошковић, удовици Божа Бошковића, угледној председници Задруге Српкиња Дубровкиња, јединој преосталој од знамените породице. Наиме, по обезбеђењу нових просторија за "Слогу", по Светом Сави и прослави у Старом театру, средином 1896, Нико Бошковић је умро. За собом је сем братове задужбине оставио новац и завештање и за више својих задужбина⁴⁰. За спровођење његовог тестаментна наследници, сестричина Милева Константиновић ангажовала је, преко свог пуномоћника др Влаха Матијевића, адвоката Коста Војновића. Тако се, без непосредних потомака, угасила и ова православна и благодородна дубровачка породица.

Епископ Ружичић првенствено није имао намеру да се бави Дубровником у својим бројним историографским и теолошким радовима. Наиме, у предговору књизи *Дубровник у прошлости и садашњости* он признаје да то писање по његовој "професији не спада умногоме у ред" његових дотадашњих студија. Али, специфичност положаја града у историји, али и у њему савременом свету на то га је побудила, уз жељу да недовољно упућене, како каже, упозна са Дубровником. Међутим, без обзира на овакво ограђивање, епископ Никодим се свакако овог посла латио добро припремљен. Током боравка у Граду проучавао је многа дела, пергаменте, хрисовуље, декрете и осталу архивску грађу, прочитао неколико историјских монографија, а такође су му позната и нека од тада актуалних дела, која се баве дубровачком историјом: *Споменици српски* Меда Пуцића, *Историја српског народа* Мајковљева. Енгелову *Повијест Дубровника*, коју је допунио дум Иван Стојановић, а на коју се на овим страницама неретко позива, Ружичић је видео и пре њеног штампања, или као рукопис или као прилог у листу "Дубровник". Њему су такође врло познати и радови из тадашње научне периодике, које и наводи у уводном тексту.

Књига *Дубровник у прошлости и садашњости* конципирана је, у складу са својим поднасловом, у два дела: Историјско-географски и статистички преглед и Археолошки преглед.

Постанак Дубровника, његово ширење, односи са суседним српским владарима, променљиве власти до турске које је ова слободна република начелно признавала, а затим период до коначног пада, тема су уводних поглавља Ружичићеве књиге. Следи потом географско-топографско представљање града и републике, као и део о становништву, језику и вери. Ружичић такође даје преглед административне, судске и верске власти у бившој Дубровачкој Републици. Привреда и трговина Дубровника, као и школство, области су које је епископ Никанор такође обрадио у овој својој монографији Дубровника. Последња два поглавља књиге имају за тему историју православне цркве у Дубровнику, као и преглед цркава и манастира на подручју бивше републике. Посебно је значајно Ружичићево сведочанство

39 Реч коју је говорио Преосвећени Епископ г. Никанор у Саборној цркви по повратку с пута у Дубровник...

40 Турски списи, 1896. Архив СПЦ у Дубровнику.

савременог стања Дубровника, при чему је највише обратио пажњу на Српску православну црквену заједницу.

Међутим, што се прошлости тиче, епископ Никанор је систематски и ригидно спроводио своју идеју о погубном утицају Запада на Дубровник, утицају западно-европског образовања, прихваћеном страном језику и строгости и посвећености католичких редова Риму, а не матичној републици. На овај начин Ружичић оповргава своје схватање посебности Дубровника, који вековима стоји на прелазу Истока у Запад, чиме се и објашњава његов значај. Овакав Никаноров строг и огорчени став према свему што је западно хришћанство и просвета донела Дубровнику може се тумачити и његовом великом субјективном тугом за старим идеалисаним временима и овладајућим осећајем немоћи пред свршеним чином некад славног Дубровника.

У тој немоћи он је ипак видео бољу ситуацију у савременом Дубровнику, посебно међу обичним Дубровчанима: "Сви су веома озбиљни и уздржљиви у свему. Одати су свом послу и добро пазе своје радње и занате... Свету цркву частују и диче се њоме... Радо сви воде децу и уче их Богу се молити. У овом се последници свију вероисповести, тако рећи, надмећу једни пред другима. У храмовима и молитвама јачају патриотизам, усавршавају душу у врлинама, а кроз њих чувају до дивљења лепе српске обичаје..."⁴¹ Једино што примећује као истакнуто је: "мало више поноса властелинскога", али и за то има оправдања: "као што то и доликује приморским горшацима и дивним српским потомцима"⁴².

Књига епископа Никанора Ружичића *Дубровник у прошлости и садашњости* плод је свога времена, које се могло, између осталог, испољити и у мишљењима његових могућих саговорника у Дубровнику крајем деветнаестог и почетком новог века. Њене ограничености и круте усмерености резултат су, такође, ауторове личне очараности славном али и идеалисаном прошлошћу Дубровника.

⁴¹ Реч коју је говорио Преосвећени Епископ г. Никанор..., 6-7.

⁴² Исто, 8.

Irena Arsić

**STOJANOVIĆ, VOJNOVIĆ AND RUŽIČIĆ
ON ST. SAVA DAY IN DUBROVNIK IN 1894**

In the last decade of the nineteenth century, in Dubrovnik, there was a meeting of Niš Archbishop, historian of the church and canonist Nikanor Ružičić, Dubrovnik writer, historian and philosopher, Rev. Ivan Stojanović, and historian, writer, and diplomat Lujko Vojnović, within the festivity held on St. Sava Day on the premises of the association “Sava” headed by Niko Bošković, merchant, landowner, and benefactor. This text attempts to discuss what they could have talked about, having in mind their printed works in which positions on the past and present of Dubrovnik were given.